

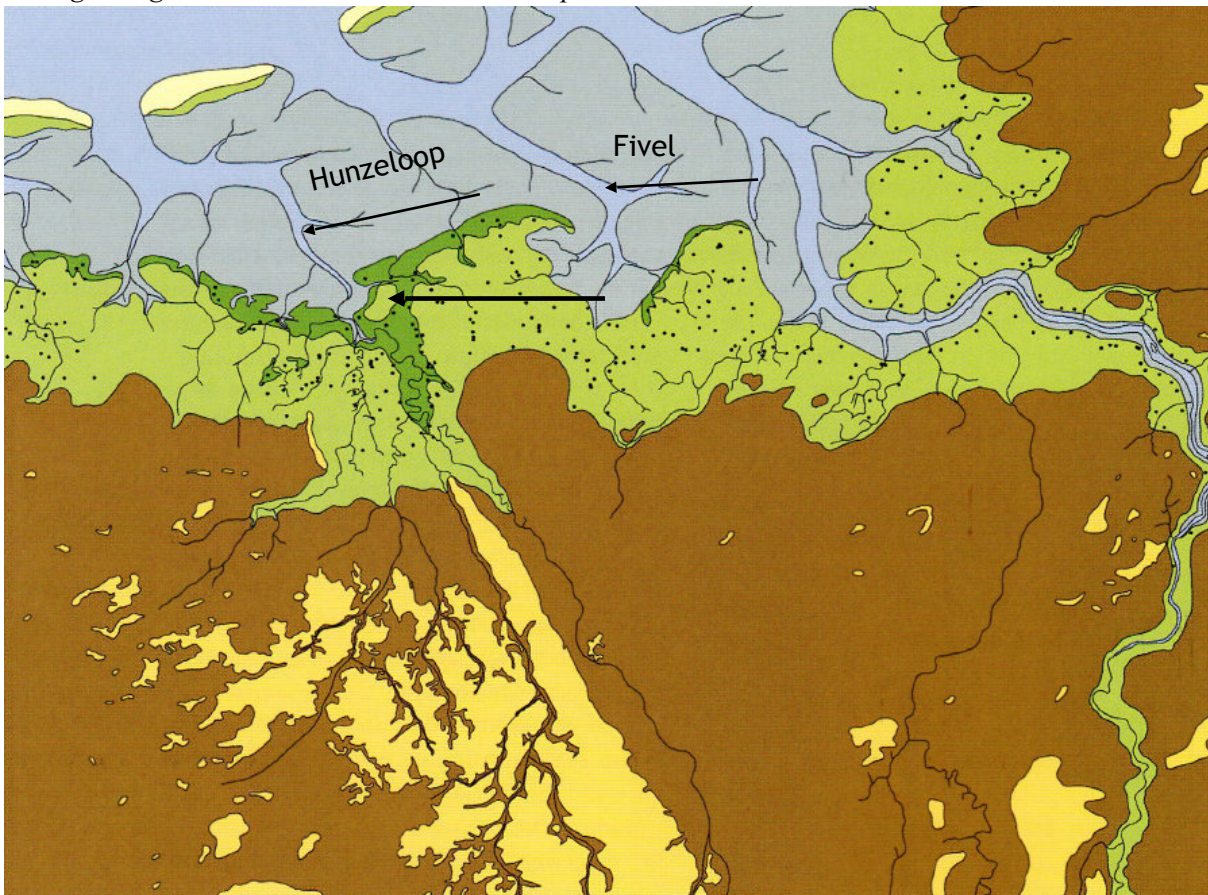
Infobestand wandelroutes cultuurhistorie 3.

Introductie Winsum.

Winsum is een heel oud dorp maar bestaat hedentendage eigenlijk uit drie dorpen: Winsum zelf, Bellingeweer en Obergum. Alle drie dorpen zijn wierden van voor de jaartelling. Daarnaast is in de wijk Ripperda ook nog de onbebouwde wierde aanwezig nl. de Ripperdawierde. Wierden zijn kunstmatige verhoogde plaatsen (vaak op een natuurlijke hoogte zoals een oeverwal) om droge voeten te houden bij opkomende vloed. De wierden zijn ontstaan in de periode 500 v. Chr. tot ongeveer 400 n Chr.

De Hunze stroomde vroeger langs Winsum. Doordat de Fivel langzaam maar zeker steeds verder verzandde werd de handelsroute via de Hunze steeds belangrijker. Als gevolg daarvan zal al in de vroege middeleeuwen Winsum een handelsnederzetting geweest zijn. Dat blijkt ook uit een oorkonde uit 1057 waarbij de Duitse koning Hendrik IV, 6 jaar oud, onder regentschap van zijn moeder de grafelijke rechten over de gouwen Hunsingo en Fivelingo aan de aartsbisschop van Hamburg schenkt, met daarbij onder andere het recht een markt te stichten in Winsum en het recht om munten te slaan. Van enige daadwerkelijke macht van de bisschop is overigens niets bekend. Dat er echter daadwerkelijk Winsumer munten in deze tijd zijn geslagen, blijkt uit vondsten in het Oostzeegebied. Ondanks het oude markt- en muntrecht heeft Winsum, mede dankzij de dominante positie van Groningen, zich echter niet ontwikkeld tot stad.

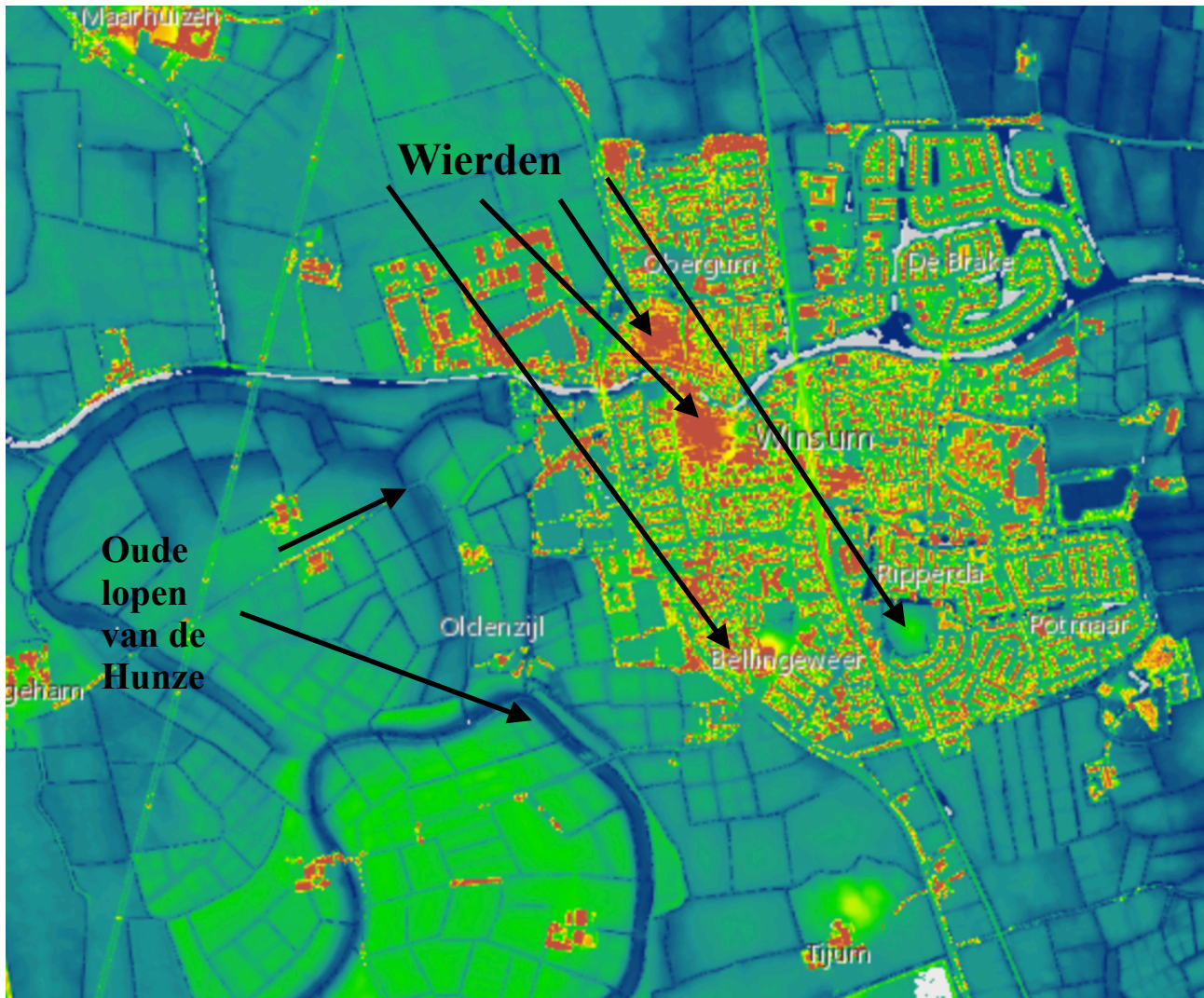
Huidige hoogtekartaart van Winsum en de oude lopen van de Hunze.

Kaart van ca 100 jaar na Chr.

De relatie met de zee wordt voor Winsum meteen duidelijk. Alle zwarte stippen zijn de Wierden. De wierden werden vooral op de oeverwallen van de rivierlopen gebouwd. Het bruine gedeelte zijn veengebieden,

donkergroen staat voor de hoge kwelders en de licht groene gedeelten de lage kwelder gebieden. De Wierden werden bewoond vanaf 500 v Chr. Eerst alleen zomer. De aanslibbing van heel Noord Groningen is resultaat van de erosiestromen van de Alpen in de Noordzee. De slib wordt pas afgezet bij boven Nederland. Vandaar dat de grond erg vruchtbaar was en vol mineralen zat.

a. Ripperdaheerd restant borgterrein Ripperdaborg.

De geschiedenis van deze borg gaat erg ver terug. Rond het jaar 1000 is sprake van een voorwerk van het klooster van Werden dat gesticht is in de achtste eeuw door de apostel Liudger. Werden maakt nu onderdeel uit van de Duitse stad Essen. In 1284 is dit voorwerk verkocht aan het johannieter klooster (commanderij) te Warffum. In 1529 verkocht aan de Mepsche en even later in het bezit gekomen van de Ripperda's. Wanneer het voorwerk veranderd is in een borg is niet bekend. In 1569 is de borg ernstig vernield in de 80 jarige oorlog en in 1584 opgekocht door de stad Groningen om de macht van de Ripperda's te breken. In de periode 1602 tot 1627 is de borg gesloopt in opdracht van de Stad Groningen.

De gracht is nog intact en deze loopt om de woonboerderij Ripperdaheerd. We hebben een tekening uit 1622 maar het is niet duidelijk of dit de Ripperdaborg West of Oost is.

b. Wierde Ripperda.

Winsum, Ripperda: wierde, datering begin jaartelling. Het monument is van wetenschappelijke en cultuurhistorische betekenis.

c. Borgterrein Tammingaborg/ Huis te Bellingeweer.

De Tammingaborg was een borg bij Bellingeweer. De borg stond ook bekend als het Huis te Bellingeweer. De borg wordt voor het eerst genoemd rond 1400 als deze bewoond wordt door Onno Tamminga. Tot in de achttiende eeuw blijft het huis in bezit van een Tamminga. Bekend is dat vanaf 1732 de latere dichteres Clara van Sytzama met haar vader en stiefmoeder Geertruida Foek van Burmania het huis bewoont.

De eigenlijke borg is in 1820 gesloopt. Ter plaatse werd een groot herenhuis gebouwd. Het borgterrein werd uiteindelijk opgenomen in het uitbreidingsplan van Winsum en bebouwd met huizen. De borgstee en de gedeeltelijk gedempte binnengracht zijn daarbij gespaard gebleven.

Tijdens renovatiewerkzaamheden aan hertenkamp 'De Borgstee' in najaar 1999 heeft de werkgroep Archeologie van de Historische Vereniging Winsum-Obergum talrijke bijzondere vondsten gedaan. Van de borg is helaas ook niets meer over de gracht is nog wel intact van de borg.

d. Diverse woningen aan de Hoofdstraat hebben een status van Rijksmonument.

e. Oldenzijl.

Op de plek staat aan het eind van een doodlopende zijweg van de weg Schilligeham de boerderij *Oldenzijl*. In de 14e eeuw lag hier een *zijl* (sluis), de Winsumerzijl, die water uit het *Winsumerdiep* (de oude *Delf*) in het *Reitdiep* loosde. De zijl komt voor in zijlbrieven vanaf 1323. Nadat in 1325 door monniken van het *Klooster van Aduard* een *voorwerk* werd gesticht in Schilligeham, werd een kleiweg aangelegd tussen *Bellingeweer* en Schilligeham met een bocht naar het noorden langs de Winsumerzijl. In de 15e eeuw slibden de gebieden ten noorden van *Winsum* en *Onderdendam* steeds verder op en kreeg de zijl steeds meer water te verwerken. Tussen 1458 en 1459 werd daarop het Winsumerdiep doorgetrokken naar het westen en werd de zijl door het *Winsumer en Schaphalsterzijlvest* verplaatst naar de *Schaphalsterzijl* aan de nieuwe westelijke monding van het Winsumerdiep. De plaats van de oude zijl werd daarop bekend als 'Oldenzijl'. De zijl bleef nog eeuwenlang in dienst totdat in 1629 de oude loop van het *Reitdiep* werd afgesneden door het graven van een *rak* langs Garnwerd. De oude loop staat sindsdien bekend als het *Oude Diepje* en stroomt ten zuiden van het gehucht. In 1636 werd daarop de oude zijl aan buitenzijde afgesloten met een dam en een dijk en kort daarop gesloopt.

Het traject van de watergang van Oldenzijl naar het Winsumerdiep heet nu het Oude Diepje en tevens is het oude Traject van de Hunze in het landschap ook e naam het Oude Diepje geheten dat later ook nog weer zichtbaar in het landschap aanwezig is.

f. Kinderboekenhuis.

Op de wierde van Obergum is ook het Kinderboekenhuis gevestigd.

Het KinderBoekenHuis in Winsum herbergt een van de grootste collecties Nederlandstalige kinder- en jeugdboeken. Zo'n dertigduizend boeken om te lezen en te lenen, en soms om te kopen.

Het fraaie KinderBoekenHuis staat aan het Kerkpad, vlakbij de historische Nicolaaskerk in het dorpsdeel Obergum en deelt het gebouw met de Historische Vereniging Winsum. De Historische Vereniging en het KinderBoekenHuis willen op zoveel mogelijk terreinen gezamenlijk optrekken, bijvoorbeeld in de vorm van tentoonstellingen of manifestaties. Openingstijden Di-vrij 10:00 - 16:00 uur. Zat.12:00 - 16:00 uur.

g. Obergumerkerk.

Obergum is gegroeid op de 5 meter hoge wierde waarop in de 13e eeuw de Sint Nicolaaskerk (Obergumerkerk) werd gebouwd. De 14e eeuwse toren stond oorspronkelijk vrij, maar is later met de kerk verbonden. In de 15e eeuw is het schip verlengd en nog later is de verbinding tussen de toren en de kerk gerealiseerd. De kerk is gewijd aan Sint Nicolaas, de patroonheilige van onder andere de scheepvaart. Veel havensteden hebben hem dan ook als beschermheilige. Dat deze kerk zijn naam draagt, wijst op het grote belang van de scheepvaart voor Obergum en Winsum. Winsum-Obergum huisvestte in het verleden maar liefst drie scheepswerven. De Sint Nicolaaskerk is de eerst kerk die door de Stichting Oude Groninger Kerken werd aangekocht. In 1970 werd de kerk gerestaureerd. h. Wierde Obergum

ii. Dinkhem.

Het huis dat nu Dinghkum heet was vroeger een armenhuis voor arme Winsumers. Het werd in 1863 gebouwd als een gesticht voor hulpbetoon en werkverschaffing. Bij de bouw werd vermoedelijk materiaal gebruikt van de afgebroken borg De Brake, die aan de noordzijde van het Winsumerdiep stond. Het armenhuis bood plaats aan 5 woningen voor armlastigen en een woning voor de "vader" en de "moeder". Na een verbouwing medio vorige eeuw deed het huis dienst als bejaardenhuis met 8 kamers en woonruimte voor de directrice en haar gezin. In 1974 is het pad opnieuw verbouwd tot het huidige woonhuis. Het Hofje achter het armenhuis eveneens door de gemeente Winsum gebouwd.

j. Synagoge Winsum.

Dit historische pand is de voormalige synagoge. De synagoge werd in 1879 gebouwd en had jarenlang een regionale functie evenals de in 1867 buiten het dorp aangelegde Joodse begraafplaats. In de traditioneel ingerichte sjoel, inclusief vrouwengalerij was ook een religieus bad gebouwd; een mikwe. De mikwe diende voor een spiritueel reinigingsritueel. Vanwege het klein aantal leden, werd de synagoge in 1934 gesloten. In de jaren 60 van de vorige eeuw is veel van het klassieke karakter verdwenen. Gelukkig is het pand recentelijk stijlvol gerestaureerd. De plaquettes aan de oostzijde van het gebouw herinneren aan de weggevoerde en omgekomen Joden in de Tweede Wereldoorlog. In 2005 is de straatnaamgeving rondom de Synagoge en Nieuwstraat gewijzigd in Sjoelplein. Een verwijzing naar de nabij gelegen Synagoge.

k. Jeneverbrug.

Winsum en Obergum waren van oudsher door 2 bruggen over het Winsumerdiep met elkaar verbonden. De Boog en de Jeneverbrug. De Jeneverbrug is een hoge voetbrug een hoogholtje. De naam hangt samen met een voormalig cafe op de hoek Havenstraat, vanwaar Obergumers soms ietwat aangeschoten terugkeerden naar huis aan de overkant. Vanaf de Jeneverbrug kijk je in oostelijke richting uit op de haven van Winsum. In westelijke richting heb je een mooi zicht op de oplopende wierde van Winsum met de kerk en beide molens. Aan het eind van de haven, vlak voor de spoorbrug ligt de Helling. Dit is de voormalige scheepswerf met dwarshelling waar voornamelijk vrachtschepen werden gebouwd.

l. Diverse paden met de status van Rijksmonument.

m. Jacobijnenhuis.

Op de hoek van de Havenstraat en de Hoofdstraat Winsum staat het monumentale Jacobijnenhuis. De woning stamt grotendeels uit de 17e eeuw, maar delen van de woning zijn veel ouder. Tijdens een in 2003 voltooide restauratie werden in de zuidmuur restanten van kloostervensters uit de 13e of 14e eeuw gevonden. Mogelijk maakte het huis deel uit van het Dominicanerklooster dat in Winsum was gevestigd.

n. Voormalig terrein van het Dominicaner Klooster.

Het rondje van de Molenstraat en Hoofdstraat is de voormalige locatie van het Dominicanerklooster. In de Molenstraat tot aan de Hoofdstraat Winsum stond tussen 1275 en 1581 het kloostercomplex van de dominicanen. Het klooster was gewijd aan de heilige Catherina van Alexandrië. Dat de dominicanen zich in Winsum vestigden zegt iets meer over het stedelijk karakter van Winsum. In 1308 schonk de prefect van Groningen zelfs een huis met grond aan het klooster. Dit was het begin van het Jacobijnerklooster in de stad Groningen, een dochterklooster van het Winsumer klooster. De kerk van het Dominicanerklooster bezat tot de Beeldenstorm van 1566 7 altaren en een orgel en het moet daardoor wel groot zijn geweest. In 1580 waren er namelijk plannen om de oude kerken van Winsum en Obergum af te breken en de kloosterkerk als gemeenschappelijke kerspelkerk te gebruiken. In 2001 zijn bij de aanleg van nieuwe riolering in de Molenstraat sporen van muurfunderingen van waarschijnlijk de Kloosterkerk gevonden. Ook werden er grafvelden met in totaal 36 skeletten blootgelegd. Zie volgende pagina.

o. Voormalig gemeentehuis.

GEMEENTEHUIS van de voormalig gemeente Winsum, gebouwd in 1907 in een stijl met kenmerken van het Rationalisme en enkele Berlagiaanse elementen naar een ontwerp van architect A.L. van Wissen uit Groningen. H. Damhof was uitvoerder van de bouw van het gemeentehuis. Van Wissen kreeg de opdracht tot de bouw van het gemeentehuis van Winsum na een prijsvraag. Na dit gemeentehuis bouwde hij gemeentehuizen in onder andere Uithuizen, Uithuizermeeden en Kantens. Het pand was tot 1942 in gebruik als gemeentehuis.

p. Voormalige Basisschool thans VVV infopunt en Bibliotheek.

Voormalig openbaar lagere SCHOOLGEBOUW, gebouwd in 1882 door architect H. Wind uit Onderdendam in een Eclectische bouwtrant. Het gebouw staat midden in het dorp met aan de voorzijde een plein en aan de achterzijde een parkeerplaats (voorheen een ommuurd schoolplein). De school had oorspronkelijk zeven lokalen, waarvan twee op de eerste verdieping. In 1964 is de school gesloten.

Het gebouw opgetrokken in rood-bruine baksteen op een gepleisterd trasraam. Het symmetrisch opgezette pand bestaat uit een hoofdgebouw van twee bouwlagen hoog met aan weerszijden een zijvleugel van een bouwlaag hoog. Aan beide vleugels zit een aankapping. De bouwdelen hebben een zadeldak, gedekt met een nieuwe pan en overstekende houten goten op klossen. Decoratieve gevelbanden met muizetand ingesloten door twee gepleisterde lijsten sieren de gevels. In de voorgevel, boven de hoofdentree staat op een gepleisterde plaquette te lezen: 18 Openbaar Onderwijs 82.

Alle vensters van het pand worden afgesloten door een met muizetand gedecoreerde segmentboog met gepleisterde sluitsteen en hebben natuurstenen onderdorpels, met elkaar verbonden door een cordonlijst. De vensters zijn afwisselend vijftienruits en openslaand met zesruits bovenlicht en ze worden via de bovendorpels met elkaar verbonden door een gevelband met gepleisterde vlakjes. Aan de voorzijde van het hoofdgebouw bevinden zich twee paneeldeuren met een getoogd bovenlicht met roedenverdeling, die de hoofdtoegang vormen. Tussen beide deuren zit een vijftienruits venster. Op de verdieping bevinden zich drie vensters, om en om vijftienruits en openslaand. Bovenin de top een vernieuwde wijzerplaat met aan

WAAR LAGEN DE KLOOSTERGEBOUWEN?

Binnenkerkhof

Ten noorden van de kloosterkerk zou het binnenkerkhof gelegen kunnen hebben, de plaats waar uitsluitend de mannelijke bewoners ter aarde werden besteld. Dit binnenkerkhof kan zich, deels onder de huidige bewoning, in westelijke richting hebben uitgestrekt, wellicht tot aan en mogelijk tot op het huidige Dorpsplein.

Kloostergebouwen

Indien het binnenkerkhof, zoals hier verondersteld, aan de noordzijde van de kerk heeft gelegen, impliceert dit ook, op grond van de conventies die de dominicanen in acht namen bij de bouw van hun kloosters, dat de eigenlijke kloostergebouwen ook daar gelegen moeten hebben. Min of meer aansluitend op de kerk zouden deze dan te zoeken zijn aan de Hoofdstraat-Winsum nr. 12 en 10 (nu winkel en werkplaats Pol), mogelijk zelfs met inbegrip van nr. 1 (drogistrij) en/of een groot huis dat vroeger een groot deel van het huidige Dorpsplein in beslag nam (zie kaart perceel 149).

Kloostertuinen

De kloostertuinen, naar alle waarschijnlijkheid ommuurd (en omgracht?), kunnen zich dan aan de westzijde hebben aangesloten op het complex van kerk en klooster (kavels 146, 147, 148 en 150).

Kloosterkerk

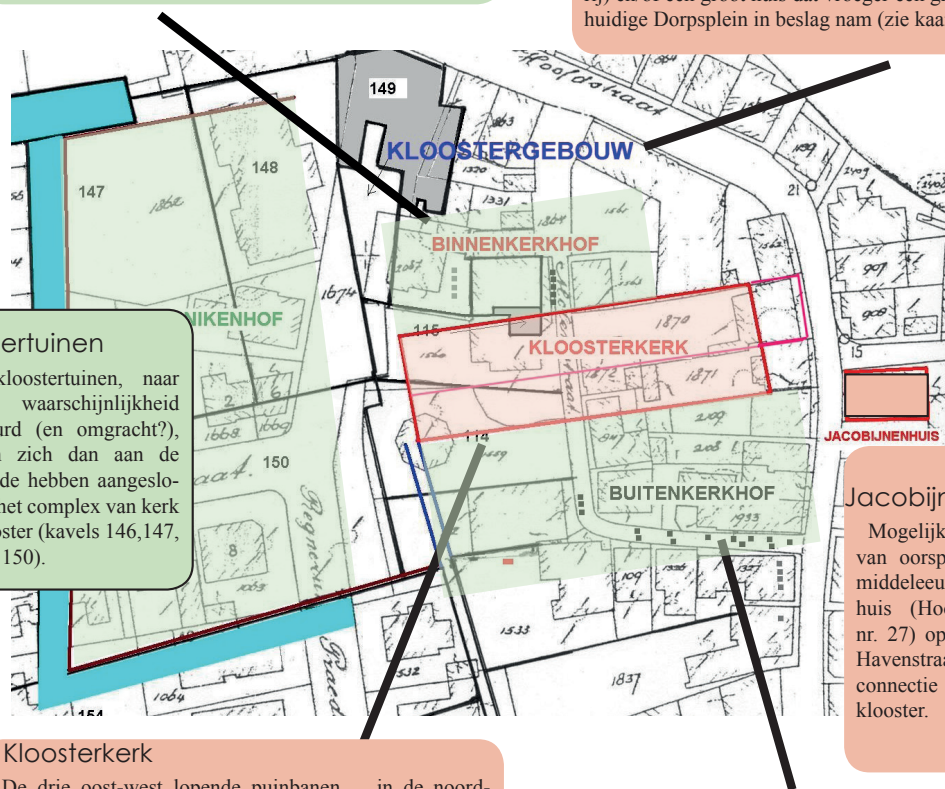
De drie oost-west lopende puinbanen in de noord-zuidtak van de Molenstraat en de aard van de bouwrestanten zouden erop kunnen wijzen dat wij hier te doen hebben met de funderingsrestanten van twee of drie muren van de kloosterkerk van het Jacobijnenconvent. Zoals reeds opgemerkt, sluiten de ligging en richting van deze puinbanen aan op een drietal recentere oost-west lopende, langgerekte perceelgrenzen, nl. die van de kavels van de huizen en tuinen van Hoofdstraat-Winsum nr. 16 en 18 en die van Molenstraat nr. 5 en ten dele nr. 7. Zoals alle middeleeuwse kerken zal ook de Winsumse kloosterkerk in west-oost richting gebouwd zijn geweest.

Buitenkerkhof

Ten zuiden van de kloosterkerk lag waarschijnlijk het buitenkerkhof, de plek waar mannen en vrouwen, leken dus, die op enigerlei wijze met het klooster en de dominicanen verbonden waren, begraven werden. Hoever het buitenkerkhof zich precies heeft uitgestrekt is moeilijk te zeggen, maar er zijn aanwijzingen dat het zich voortzette in zuidelijke richting.

Jacobijnenhuis

Mogelijk heeft ook het, van oorsprong grotendeels middeleeuwse Jacobijnenhuis (Hoofdstraat-Winsum nr. 27) op de hoek van de Havenstraat nog enigerlei connectie gehad met het klooster.

weerszijden een smal venster met gekruiste roedenverdeling met daarnaast verdiepte, decoratief gemetselde vlakken.

De achtergevel heeft dezelfde indeling als de voorgevel, alleen zijn de twee toegangsdeuren hier vijftienruits vensters en heeft de verdieping een houten deur met zesruits bovenlicht tussen twee T-vensters met zesruits bovenlichten en heeft de topgevel twee dichtgezette venstertjes onder een rollaag.

De beide zijvleugels hebben aan de voorzijde elk drie vensters, twee vijftienruits met een openslaande in het midden. Onder de dakgoot loopt een fries van verdiepte gemetselde vlakken. In de beide aankappingen bevindt zich aan deze zijde een deur met getoogd tweeruits bovenlicht. Ook bij de vleugels is de achtergevel identiek aan de voorzijde.

Hetzelfde geldt voor de zijgevels: zowel de rechter- als de linker gevel van de aankapping hebben in het midden een iets uitgebouwd deel met vijf hooggeplaatste venstertjes en in de plint twee dichtgemetselde keldervensters onder een strek. Aan weerszijden van het uitgebouwde deel bevinden zich twee tweeruitsvensters. Boven de vensters loopt een cordonlijst en onder de vensters een uitgemetselde decoratieve gevelband.

q. Pastorie

Voormalige PASTORIE uit 1887 op nagenoeg vierkante plattegrond, opgetrokken in een rood-bruine baksteen, met alleen aan de voorzijde een gepleisterde plint onder een gepleisterde cordonlijst. Het afgeknotte schilddak is deels gedekt met een zwart geglazuurde Friese golfpan en deels met een muldenpan en heeft vier gemetselde nokschorstenen en een kroonlijst. T-vensters onder een segmentboog met gepleisterde sluitsteen geleden de gevels. Op de hoeken van de gevels gemetselde pilasters.

Aan de noordzijde bevindt zich de entree, bestaande uit een dubbele paneeldeur met twee deurlichten met siersmeedwerk ervoor. De deur heeft een houten omlijsting samengesteld uit twee gegroefde pilasters met fantasiekapiteel en een kroonlijst. Voor de deur een natuurstenen stoepje en aan weerszijden twee vensters, met elkaar verbonden via de cordonlijst. Onder de twee vensters links van de deur bevinden zich twee keldervensters onder een segmentboog met gepleisterde sluitsteen.

De westgevel wordt in vieren gedeeld door gemetselde pilasters en heeft twee blinde vensters. De zuidgevel heeft een middenrisaliet met openslaande paneeldeuren met bovenlicht onder een segmentboog met gepleisterde sluitsteen. De openslaande deuren herhalen zich aan weerszijden van het risaliet, alleen zijn de deuren rechts ervan later aan de onderzijde dichtgezet. Naast de deuren een T-venster. In het dakvlak boven het risaliet een dakkapel met kroonlijst en twee gepleisterde pilasters. De dakkapel heeft een samengesteld T-venster onder twee segmentbogen.

Aan de oostgevel is een CONSISTORIEKAMER gebouwd, opgetrokken op een rechthoekige plattegrond in rood-bruine baksteen. Het zadeldak is gedekt met een zwarte muldenpan en heeft een hoge, gemetselde schoorsteen en een mastgoot op houten klossen. De beide topgevels hebben een klimmend keperboogfries en een gietijzeren roosvenster, en worden afgedekt door een aangesmeerde rand met tuit. Vier lisenen geleden de oostgevel en de noord- en zuidgevel hebben hoeklisenen. In de oostgevel een houten deur met een gebogen tweeruits bovenlicht. In de noord- en zuidgevel twee zesruits vensters onder een rollaag.

In het INTERIEUR is de hoofdgang met tochtportaal vermeldenswaard, met name de decoratieve tegels op de vloer, het gestucte plafond met rozet, de tochtdeur met boven- en zijlichten van gekleurd glas en de twee met hout omlijste bogen die toegang verlenen tot de zijgang en de trapopgang. Tevens is van belang de houten trap met decoratieve houten pijlers en ijzeren spijlen.

r. Torenkerk

De **Torenkerk** is een middeleeuwse kerk waarvan de oudste delen stammen uit de twaalfde eeuw, wellicht zelfs uit de late elfde eeuw. Uit de oorspronkelijke bouwtijd resteren nog tufsteen, oud vulkanische gesteente uit de Eifel, fragmenten in de zuidmuur van het schip. Hoe het schip er oorspronkelijk heeft uitgezien valt, mede door het aanbrengen van grote spitsboogvensters in de zestiende eeuw, niet te zeggen. Het schip heeft een eikenhouten kapconstructie. Het huidige romanogotische koor dateert uit de dertiende eeuw. Aan de buitenzijde is het vijfzijdige koor versierd met een fries in witte velden. Op het dak liggen originele monniken en nonnen.

De kerk heeft een inpandige toren uit 1693. De huidige toren verving een voorganger die waarschijnlijk een gereduceerd westwerk had. De vorm van de huidige toren, met als bijzonderheid de houten buitentrap, suggereert dat ook deze een westwerk heeft. De trap is in 1975-1976 gereconstrueerd aan de hand van gevonden overblijfselen van de oorspronkelijke trap.